

niveau er skrevet med blikket fast rettet mod det lokale modstandsarbejde, mens dagligdagens besværligheder og flertallets uheroiske tilpasning forbigås i tavshed. Således ikke i det foreliggende bind, hvor forfatterne i den første tredjedel gør et prisværdigt forsøg på at udvide perspektivet. Nemt har det ikke været, bogens korte produktionstid taget i betragtning, men alligevel er der blevet plads til omtale af blandt andet foreningsliv og forsamlingshusbyggeri, skoleforhold og økonomisk liv, systemstormere og kommunistlov. At dette gøres under inddragelse af de særlige vilkår, som nationalitetsspørgsmålet frembød, nævnes blot for fuldstændighedens skyld.

Modstanden er repræsenteret ved en halv snes personlige beretninger fra tidligere frihedskæmpere. Til dette materiale slutter sig også læge Harald Roesdahls skildring af sit virke under Bernadotte-aktionen. Skønt både interessant og velskrevet er det dog svært at finde anden begrundelse for optrykket af sidstnævnte beretning, end at Roesdahl (1912-94) siden gjorde sig som en højt skattet aktivist i det lokalhistoriske arbejde. Bogen er da også tilegnet ham.

Bindets sidste tredjedel dækker den tyske kapitulation, befrielsen og retsopgøret. Som i afsnittene om luftkrigen over Als og Sundeved og om de tyske militære anlæg i området demonstrerer Skov Kristensen her sin glimrende evne til at forbinde lokalhistorien med den »store« historie, den være sig national, politisk eller militær. I tilgift får vi Inge Adriansens korte redegørelse for henrettelsen af 11 tyske marinesoldater i Sønderborg den 5. maj, den episode, der skulle give Siegfried Lenz stof til den mesterlige fortælling »Kriegsende«.

Trods sit noget kalejdoskopiske præg præsenterer *Als og Sundeved 1940-45* sig som en smuk og gennearbejdet publikation med bud til læg såvel som

lærd. Bogen hæver sig højt over flommen af spekulationsprægede jubilæumsudgivelser, og i forhold til den primære målgruppe viser den både respekt og mod til at gå på tværs. For faghistorikeren forøges nytteværdien yderligere ved et omfattende navneregister og præcise henvisninger til det utrykte kildemateriale.

Henrik Dethlefsen

Claus Bundgård Christensen, Niels Bo Poulsen og Peter Scharff Smith: *Under Hagekors og Dannebrog. Danskerne i Waffen-SS.* (Aschehoug, 1998). 521 s., 299 kr.

Bogen rummer en samlet historisk behandling af de danske statsborgere, der under besættelsen meldte sig til tysk krigstjeneste, fortrinsvis i Waffen-SS, hvorunder også Frikorps Danmark sorterede. Den udmærker sig ikke mindst derved, at det er lykkedes forfatterne at finde en rimelig balance mellem de frivilliges egen selvretfærdiggørelse og det klichéagtige fjendebegreb, der klæber til emnet. Aktørerne er forstået indefra, og det bemærkes således, at de positive regeringsudtalelser om Frikorps Danmark næppe var nogen anbefaling i det overvejende nazistiske miljø, de frivillige kom fra, om end de gunstigere vilkår for officererne nok havde betydning.

Indsatsen på Østfronten er beskrevet i store træk, og særlig interesse knytter der sig naturligvis til, om nogle af de frivillige har taget del i Holocaust. Det er ifølge sagens natur svært at vise, og undersøgelsen viser kun sikkert, at nogle har gjort tjeneste som bevogtningsmandskab ved KZ-lejre, men ikke nødvendigvis udryddelseslejre, og at enkelte, som var hjemme på orlov, blev brugt under jødeaktionen i Danmark i oktober 1943. Og dertil, at kun et heldigt tilfælde hindrede, at danske frivillige i større

omfang kom til at tage del i andre af Østfrontens brutale aktioner.

Undersøgelsen inddrager et omfattende nyt kildemateriale i form af breve og dagbøger fra de frivillige selv og hidtil ukendt tysk kildemateriale. Der er måske en tilbøjelighed til at give dette overvægt mod det hidtil kendte. Således dateres uroen i frikorpset, som spillede en rolle for, at Kryssing mistede kommandoen efter en frivilligs dagbog til 17. februar 1942, altså efter SS-Gruppenführer Krügers kritiske inspektion 13. februar, og betegnes som dråben, der fik bægeret til at flyde over. Men det diskuteres ikke, hvordan da samme hændelse kan være beskrevet i to breve i Bovrup-arkivet dateret 3. februar, altså før inspektionen.

Er dette en detalje, knytter der sig væsentlig interesse til spørgsmålet om, hvor mange der gjorde tjeneste, og hvor mange af dem der faldt. På grundlag af månedsberetninger fra »Fürsorgeoffizier der Waffen-SS in Dänemark«, som for nylig er fundet i Moskva, er tallet opgjort til ca. 6.000 indkaldte, heri indbefattet de ca. 1.400 fra det tyske mindretal, hvis tal kendes fra andet materiale. Tabstallene er naturligvis ufuldstændige. Men en udregning, som sætter de samlede tab til samme procent som i Frikorps Danmark, giver resultatet 1.750. Det skønnes da, at 2.000 døde er et realistisk tal. Forfatterne er her gået ud fra, at sent indkaldte har haft større tab end veteranerne, en gængs opfattelse, som dog ikke stemmer overens med undersøgelser af amerikansk infanteri under 2. Verdenskrig, og heller ikke med, at det udvalg af overlevende, Karl O. Christiansen har behandlet, viser en tydelig underrepræsentation af dem, der havde meldt sig tidligt. Det kunne være lige så rimeligt at justere de 1.750 ned til 1.500, altså ca. en fjerdedel.

Der er nogle problemer i materialet, som kunne have været drøftet nærmere,

idet forsorgsofficerens tal ikke umiddelbart stemmer overens med en opgørelse fra SS-Hauptamt pr. 30. juni 1943, ifølge hvilken man allerede da skulle have nået 6.000 indkaldte, hvis man lægger de hjemmetyske frivillige til de 4.800, der her betegnes som »germanische«, altså ikke »volksdeutsche«. Men forklaringen er utvivlsomt, at alle er taget med, så det kunne konkluderes, at der i Danmark som i Norge, Holland og Flandern var hvervet ca. 1 promille af befolkningen.

Alt i alt har vi fået en sober og solid undersøgelse af et omstridt emne.

Henning Poulsen

Leif Thorsen: *Hans Hedtoft. En biografi.* (Odense Universitetsforlag, 1998). 354 s., 250 kr.

En ny bølge af danske politiske biografier ser dagens lys i disse år. Der er dels tale om journalistisk prægede biografier, der omhandler nulevende og endda til tider stadig aktive politikere, dels mere historisk-videnskabelige arbejder, der går tæt på politikere og udenrigspolitiske aktører fra den tidlige efterkrigstid. Eller måske mere præcist udtrykt: de omhandler personer, der har været aktive i såvel mellemkrigstiden som efterkrigstiden. Man kan i sidstnævnte kategori henvise til Niels Finn Christiansens biografi om Hartvig Frisch eller Bo Lidegaards Kauffmann-biografi.

Leif Thorsens Hedtoft-biografi passer ligeledes ind i sidstnævnte mønster. Hedtoft indledte sin politiske karriere i mellemkrigstiden og nåede i 1939 at blive udnævnt til formand for Socialdemokratiet. Krigsårene repræsenterede derimod noget af en mellemspilperiode for Hedtoft. Han blev tvunget bort fra formandsposten igen på tyskernes forlangende, men var fortsat klart en af de mest indflydelsesrige og toneangivende socialdemokratiske ledere under besæt-